

Açıq Cəmiyyət İnstitutu-Yardım Fondu

**QHT-lərdə ŞƏFFAFLIĞIN VƏ HESABATLILIĞIN TƏMIN OLUNMASINDA
BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏ**

**QHT-lərin fəaliyyətində yaxşı idarəetmə prinsiplərinin tətbiqinə dəstək layihəsi
çərçivəsində hazırlanmışdır**

Ekspert: Sahib Məmmədov

BAKI - 2009

Beynəlxalq təcrübədə QHT anlayışı

Qeyri Hökumət Təşkilatlarının şəffaf fəaliyyəti və hesabatlılığına dair Beynəlxalq təcrübədən bəhs etməzdən öncə onun müasir dünyada hüquqi təyinatı barədə hüquqi-normativ bazanın ümumi prinsiplərinə aydınlıq gətirməyə çalışaq.

Bir çox ölkələrin xüsusən də anqlo-sakson hüquq sisteminin mövcud olduğu ölkələrdə Qeyri-hökumət və qeyri kommertiya təşkilatlarının dəqiq müəyyən olunmuş hüquqi anlayışı yoxdur. Belə hüquqi müəyyənləşmənin olmaması həmçinin kontinental hüquq sisteminə malik olan bəzi ölkələrdə də yoxdur. Bu baxımdan müxtəlif ölkələrdə bizdə QHT adlanan təsisatlar “qeyri kommertiya assosiasiyaları”, “fond”, “kənüllü təşkilatla”, “xeyriyyə təşkilatları”, “Gəlirsiz təşkilatlar” və s. adlandırılırlar. Bu adlar ya daxili qanunvericilik aktları ilə, ya da həmin ölkələrdə təşəkkül tapmış praktika əsasında bu cür adlandırılırlar.

İngilis dilində belə təşkilatlarla bağlı bir sıra terminlər vardır. Onların içərisində ən çox populyar olanlar aşağıdakılardır:

- Not-for-profit organization (NFPO) – Məqsədi gəlir gətirməyə yönəlməyən təşkilatlar. Bu termin əsasən Birləşmiş Ştatlarda və beynəlxalq terminalogiyada istifadə olunur.
 - Non-governmental organization (NGO) – Qeyri-Hökumət Təşkilatı. Bu termin bir çox ölkələrin qanunvericiliyində, həmçinin beynəlxalq praktikada ümumiləşdirici ad kimi istifadə olunur.
 - Charity – Xeyriyyə təşkilatları. Bu termin ən çox Böyük Britaniyada istifadə olunur və geniş mənə kəsb edir. Belə ki, bu termin altında yalnız konkret xeyriyyə fəaliyyətini həyata keçirən təşkilatlar deyil, geniş spektri əhatə edən və ictimai fayda verən fəaliyyətlə məşğul olan müxtəlif profilli təşkilatlar birləşir.
 - Private voluntary organization (PVO) – Xüsusi (özəl) kənüllü təşkilatlar;
 - Civil social organization (CSO) – Mülki (ictimai) sosial təşkilatlar.
- Terminlər müxtəlifliyinə və fəaliyyət istiqamətlərinin genişliyinə baxmayaraq bu təşkilatlar təşkilati və iqtisadi nöqteyi nəzərdən bir sıra ümumi əlamətlərə malikdir. Bu təşkilatlar:

- İnstitusional struktura malikdir;
- Dövlətdən ayrılır;
- Gəlirləri öz təsisçiləri və rəhbərləri arasında bölüşdürülmür;
- Özü-özünü idarə edir;
- Üzvlük kənüllülük prinsipi əsasında müəyyən olunur;

Digər əlamətlər də sadalamaq olar. Lakin bu əlamətlər bütün qeyri Hökumət Təşkilatlarını birləşdirən ümumi əlamətlərdir.

QHT-lərin daxili sənədləri və özünütənzimləmə mexanizmləri ilə bağlı Beynəlxalq təcrübə

Qeyri Hökumət Təşkilatlarının idarə olunması bir qayda olaraq bu təşkilatların daxili sənədləri (nizamnamələri ilə) ilə tənzimlənir. Lakin ayrı-ayrı ölkələrdə bu sənədlərə dair tələbləri, o cümlədən idarəetmə ilə bağlı tələbləri qanunvericilik müəyyən edir. Eyni zamanda təşkilatın hesabatlılıq məsələləri və şəffaflığı da bu və ya digər şəkildə qanunvericiliklə müəyyənləşə bilər. Qeyri Hökumət təşkilatlarının şəffaf fəaliyyəti və onun dövlət orqanları, öz üzvləri və cəmiyyət qarşısında hesabatlılığı müasir dünyanın aktual problemlərindən olaraq qalmaqdadır.

Qeyd olunduğu kimi, dünyanın bir çox ölkələrində QHT-lərin fəaliyyətinin şəffaf olması və onun həm maliyyə, həm də proqram fəaliyyəti ilə bağlı müxtəlif hesabatlar təqdim etməsi qanunvericiliklə və digər normalarla tənzimlənir. Lakin Qeyri Hökumət Təşkilatlarının təbiəti belədir ki, onun bu istiqamətdəki fəaliyyəti (yəni şəffaflıq və hesabatlılıq) qanunvericiliklə tam tənzimlənmə bilməz. Əks halda bu QHT-lərin müstəqilliyinə xələl gətirə bilər. Bu baxımdan bir

çox ölkələrin praktikasında QHT-lərin özlərinin şəffaflıq və hesabatlılıqla bağlı hazırladıqları xartiya, memorandum, etik davranış qaydaları vardır. Bəzən QHT-lərin belə özünütənzimləmə qaydalarını müəyyənləşdirmələri milli çərçivələri aşır. Məsələn, 20 dekabr 2005-ci ildə dünyanın 11 nüfuzlu Beynəlxalq Qeyri Hökumət təşkilatı “Məsuliyyət Xartiyası” adlanan sənəd qəbul etmişdir. “Beynəlxalq Amnistiya”, “Qrinpis”, “Uşaqları qoruyun”, “Oksfam” və s. nüfuzlu təşkilatların imzaladıqları bu xartiyanın məqsədləri hissəsində qeyd olunur ki, **“Xartiya bizim fəaliyyətimizin nəticəliliyə, şəffaflıq və hesabatlılığa sadıqlığını qeyd edir. Bu sözləri nümayiş etdirmək və onu bundan sonrakı fəaliyyətimizin əsasına daxil etmək üçün biz səy göstəririk ki:**

- **Fəaliyyətimizin ümumi prinsiplərini müəyyənləşdirmək və konkretləşdirmək, həmçinin onun tətbiqi praktikası sahəsində siyasəti müəyyən etmək;**
- **Daxili və xarici hesabatlılıq və aşkarlığı gücləndirmək;**
- **Maraqlı tərəflərlə qarşılıqlı əlaqələri möhkəmləndirmək”¹**

Xartiyada hesabatlılığın təşkili, audit, informasiyaların dəqiqliyi, idarəetmənin effektivliyi kimi bölmələ daxil edilmişdir.

Bir çox ölkələrin praktikasında QHT-lər fəaliyyətlərində şəffaflıq və hesabatlılığı təmin etmək məqsədi ilə müxtəlif qaydalar müəyyənləşdirirlər.

QHT-lərin maliyyə və proqram fəaliyyətinə hökumət nəzarətinə dair Beynəlxalq Təcrübə

Qeyri kommertiya və ya xeyriyyəçilik fəaliyyəti ilə məşğul olan təşkilatların hesabatlılığın və şəffaflığının təmin olunması üçün dünyada vahid mexanizm və prinsiplər yoxdur. Hər bir ölkədə bu tipli təşkilatların hesabatlılığının və onun şəfəf fəaliyyətinin təmin olunması üçün müxtəlif qanunvericiliklə tənzimlənən praktika təşəkkül tapmışdır. Xüsusən də dövlətdən subsidiya alan qeyri kommertiya və ya xeyriyyə fəaliyyəti ilə məşğul olan təşkilatların fəaliyyəti üzərində nəzarətin təşkili ilk növbədə belə təşkilatların fəaliyyətinə müdaxilə olmadan həyata keçirilir. Bununla belə bir çox ölkələrdə əvvəlcədən təşkilatı xəbərdar etməklə yoxlamaların aparılması təcrübəsi də vardır. Lakin əsas praktika həmin təşkilatlardan informasiyalar almaq yolu ilə dövlət subsidiyalarının səmərəli və düzgün xərclənməsi üzərində nəzarət təmin olunur. Müvafiq qanunvericiliklə tənzimlənən belə informasiyalar əsasən iki qrupa bölünür. Bunlar:

1. Maliyyə məlumatları-belə məlumatlar aylıq, rüblük və illik məlumatlar və ya hesabatlar şəkilində ola bilər;
2. Proqram fəaliyyətinə dair informasiya-belə informasiyalar alınan maliyyə və ya digər formada olan subsidiyaların ictimai əhəmiyyətli layihələrin icrasına yönəlməsi və onun faydalılıq göstəricilərinə aid olur.

Maliyyə informasiyaları bir qayda olaraq vergi və ya digər maliyyə qurumlarına təqdim edildiyi halda, proqram fəaliyyəti əsasən digər orqanlara təqdim edilir. Lakin burada da müxtəlif ölkələrdə müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Məsələn **“Polşa bir qədər fərqli yanaşmadan istifadə edir və İctimai Fayda verən Təşkilatlardan tələb edir ki onlar fəaliyyət və maliyyə hesabatlarını Sosial Təminat Nazirliyinə təqdim etsin. Macarıstan isə üçüncü yanaşmanı seçmişdir: İctimai Fayda verən Təşkilatlar özlərinin ictimai fayda verən fəaliyyətlərinə dair hesabatı dərc etməlidirlər (mühasibat hesabatı,ictimai fayda verən fəaliyyətin qısa icmalı və dövlət vəsaitinin, xüsusi vəsait,alınan büdcə subsidiyaları və təşkilatın rəhbərinə verilən əmək haqqı)”²**

¹ **Международные неправительственные организации: Хартия ответственности**
20 декабря 2005 года

² Избранные Положения из мировой практики о порядке предоставления организациям статуса благотворительных, общественной пользы и освобожденных от налогообложения. Сборник Материалов

İngiltərə və Uelsdə hesabatlılığın bir neçə səviyyəsi vardır. Bu ictimai fayda verən təşkilatın ölçülərindən (böyük və ya kiçikliyindən) asılı olaraq müəyyən olunur.

Qeyri Kommersiya Hüququ üzrə Beynəlxalq Mərkəzin tədqiqatlarına görə dövlət orqanlarına hesabat və informasiyaların verilməsi yolu ilə ictimai fayda verən fəaliyyətlər həyata keçirən təşkilatlarda hesabatlılıq və şəffaflığın təmin edilməsi üçün digər tədbirlər də həyata keçirilir. Belə tədbirlər sırasında ilk növbədə *audit və yoxlamaları* göstərmək olar.

Bir sıra dövlətlərdə dövlət auditi və inspeksiya üsullarından da istifadə edirlər. “Məsələn, Almaniyada **planlaşdırılan vergi yoxlamaları**, yalnız əvvəlcədən xəbərdar edildikdən və Qeyri Hökumət Təşkilatının hazırlaşmaq üçün kifayət qədər vaxt əldə etməsindən sonra həyata keçirilir. İstisna yalnız ƏDV ilə bağlı yoxlamadır ki, bu yoxlama əvvəlcədən xəbərdar edilmədən həyata keçirilə bilər Bolqarıstanda Avropa proqramları çərçivəsində dövlət və bələdiyyə subsidiyalarından və qrantlarından istifadə edən İctimai fayda verən təşkilatlar maliyyə yoxlamasına cəlb edirlər. Yoxlayan orqanın yoxlama üçün motivləri olmalıdır, lakin əvvəlcədən xəbərdarlıq mütləq deyildir. Macarıstan təşkilatlarının dövlətdən aldığı maliyyə yardımlarına aid hissəsi Dövlət Audit İdarəsi tərəfindən nəzarət edilir. Polşada Sosial Təminat Nazirliyi təşkilatın əmlakının, sənədlərinin, digər informasiya daşıyıcılarının inspeksiyasını keçirmək, eləcə də yazılı və şifahi izahatlar tələb etmək hüququna malikdirlər”³

Çox maraqlıdır ki, bəzi ölkələrdə Qeyri Hökumət Təşkilatlarının maliyyə və proqram fəaliyyətinə nəzarət etməklə yanaşı, həmçinin belə təşkilatların digər istiqamətlər üzrə fəaliyyətləri də nəzarət altında saxlanılır. Məsələn, İngiltərədə hakimiyyət çoxsaylı nəzarət səlahiyyətlərinə, o cümlədən terrorizmlə mübarizə və cinayətkarlıq (polis tərəfindən), bank və maliyyə qurumları tərəfindən maliyyə pozuntuları, uşaq hüquqlarının pozulması (sosial xidmətlər üzrə inspeksiya) və s. istiqamətlər üzrə nəzarət mexanizmləri vardır və bu nəzarət mexanizmləri yalnız QHT-ləri əhatə etmir.

Audit-Bir çox ölkələrin praktikasında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarının proqram və maliyyə fəaliyyətinin yoxlanılması üçün dövlət auditi mexanizmindən istifadə edirlər. Dövlət tərəfindən həyata keçirilən belə audit bir qayda olaraq dövlət tərəfindən ayrılan subsidiyaları əhatə edir və bütövlükdə QHT-nin bütün fəaliyyətini əhatə etmir.

Eyni zamanda bir sıra donor təşkilatlar da vardır ki, maliyyələşdirdikləri layihələr üzrə auditin keçirilməsini vacib şərt kimi irəli sürürlər və bununla bağlı məsrəfləri respilyentın istəyib-istəməməsindən asılı olmayaraq büdcəyə daxil edirlər. Eynizamanda bir sıra donör, xüsusən də QHT-lərin instutsional fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsinə yönələn və məbləği böyük olan maliyyə yardımları ayıran donör onlara müraciət edən QHT-lər qarşısında təşkilatın fəaliyyətinə dair bir sıra sənədlərlə yanaşı illik auditin nəticələrinin də əlavə olunmasını mütləq şərt kimi qoyurlar.

Bir qayda olaraq dövlət auditi və ya dövlət orqanları tərəfindən yoxlamaların keçirilməsində QHT-lərə münasibətdə diferensiasiyalı qaydalar müəyyən olunmuşdur. Məsələn, İngiltərədə illik gəliri 10 000 funtdan az olan təşkilatlar üçün daha mülayim yoxlama metodları tətbiq olunur. İngiltərədə bu məqsədlə yaradılmış komissiya daha böyük dövriyyəsi olan təşkilatlar üzərində daha ciddi nəzarət mexanizmləri müəyyən edirlər.

Dövlət sanksiyaları- QHT-lərin maliyyə və proqram fəaliyyəti üzərində nəzarəti həyata keçirən dövlət orqanı və ya dövlət tərəfindən səlahiyyətli edilmiş orqan audit və yoxlamaların nəticələrindən asılı olaraq sanksiyalar tətbiq edə bilərlər. Müxtəlif dövlətlərdə Proqram və maliyyə fəaliyyətində əyintilərə yol vermiş QHT-lərə qarşı sanksiyaların tətbiqi praktikasını araşdıran **Qeyri Kommersiya Hüququ üzrə Beynəlxalq Mərkəzin** bununla bağlı maraqlı ümumiləşdirmələri vardır.

Международный Центр Некоммерческого Права. ИКЦ «Леста», Киев-2007

³ Избранные Положения из мировой практики о порядке предоставления организациям статуса благотворительных, общественной пользы и освобожденных от налогообложения. Сборник Материалов Международного Центра Некоммерческого Права. ИКЦ «Леста», Киев-2007

Qeyri Kommersiya Hüququ üzrə Beynəlxalq Mərkəzin araşdırmalarına görə *“Məsələn, Bolqarıstanda QHT-ni 50 avrodan 500 avroyadək cərimə edə bilirlər. Polşada sənədlərin təqdim edilməsinə dair tələbləri yerinə yetirməməyə görə birliyi 50 000 zlotu (11 300 avro) aşmayan miqdarda cərimə edə bilirlər. Bununla belə bu cərimə ləğv edilə bilər bir şərtlə ki, birlik dərhal tələbi yerinə yetirsin. Slovakiyada fond hesabat verməməsinə görə 10 000-dən 100 000 kronadək (250-25 000 avro) cərimə oluna bilər. Bir sıra ölkələrdə (Bosniya, Xorvatiya, Serbiya və Çernoqoriya) cərimələr həm təşkilata, həm də pozuntuya cavabdeh olan təşkilat nümayəndəsinə tətbiq oluna bilər”*⁴

Bir sıra ölkələrdə Qeyri Kommersiya təşkilatlarına qarşı tətbiq olunan sanksiyalar daha sərtidir. Belə sanksiyalar içərisində təşkilatların ləğv olunması və ya onlara vergi güzəştlərinin ləğv edilməsi kimi sərt sanksiyalar da vardır.

Bu baxımdan Azərbaycan Respublikasının Qanunvericiliyi daha liberaldir. Lakin bu da qeyd olunmalıdır ki, bizim ölkənin qanunvericiliyi də tədricən sanksiyaların sərtləşdirilməsinə meyillənib. QHT-lərin bağladıkları qrant müqaviləsinə görə müvafiq icra hakimiyətinə məlumatı vaxtında təqdim etməməsi və ya ümumiyyətlə təqdim etməməsi 1000 manatdan 2500 manatadək cərimə ilə nəticələndirilə bilər. Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında QHT-lərə Dövlət Dəstəyi Şurasından alınan maliyyə yardımını düzgün istifadə etməyən, ciddi pozuntulara yol verən QHT-lər iki il müddətində Şuranın maliyyə yardımı müsabiqələrində iştirak hüququndan məhrum edilə bilərlər.

Lakin Xarici ölkələrin praktikasında, xüsusən də Qərbi və Şərqi Avropa ölkələrində sanksiyaların, xüsusilə də sərt sanksiyaların tətbiqi təşkilatların cəzalandırılmasına yönələn aksiya deyildir. Bu sanksiyaların tətbiqi xəbərdarlıq xarakter daşıyır və onun tətbiqindən əvvəl təşkilata vaxt verilir ki, pozuntunu aradan qaldırsın. Eyni zamanda sanksiyaların tətbiqi səriştəli və səlahiyyətli orqanlar tərəfindən həyata keçirilir. Məsələn, Macarıstanda təşkilatın İctimai Fayda verən təşkilat (yəni vergi güzəştlərindən istifadə edən təşkilat) statusunun alınması üçün prokurorun təqdimatı ilə məhkəmə orqanı qərar qəbul edir və bu qərar yalnız təşkilata əvvəlcədən xəbərdarlıq göndərildikdən və pozuntunu aradan qaldırmaq üçün vaxt verildikdən sonra həyata keçirilir. Polşada əgər təşkilat xəbərdarlıqdan sonra pozuntunu aradan qaldırırsa, onda Sosial Təminat Nazirliyi həmin təşkilatın məhkəmə reyestrindən çıxarılması ilə bağlı təqdimat verir.

Qeyd olunduğu kimi bütün hallarda təşkilat əvvəlcədən xəbərdar edilməli və ona pozuntunu (nizamnamə pozuntusu, maliyyə pozuntusu, proqram və instutsional fəaliyyətlə bağlı pozuntular və s.) aradan qaldırmaq üçün vaxt verildikdən sonra və təşkilat tərəfindən bu pozuntuların aradan qaldırılmadığı təqdirdə sanksiya tətbiq edilir.

Təşkilatdaxili şəffaflıq və hesabatlılığın təmin olunmasında qanunvericiliyin rolu

Dövlət orqanları və subsidiya ayıran təşkilatlar qarşısında hesabatlılığın və şəffaflığın təmin olunması nə qədər vacib şərtdirsə, hər bir təşkilatın (QHT və ya onlara bərabər tutulan bütün növ qeyri kommersiya təşkilatları nəzərdə tutulur) öz üzvləri və təşkilatın daxili idarəetmə orqanları qarşısında şəffaflığı və hesabatlılığı da o qədər vacib şərtidir. Hər bir ölkənin qeyri kommersiya təşkilatlarının fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericiliyi QHT-nin fəaliyyətini ciddi şəkildə rəqlamentləşdirmək prinsipindən yan keçərək qanunvericilikdə elə qaydalar müəyyən etməlidir ki, belə təşkilatların daxili hesabatlılığı və şəffaflığı təmin olunsun.

Qeyri Kommersiya Hüququ üzrə Beynəlxalq Mərkəz ayrı-ayrı ölkələrin milli qanunvericilik normaları təhlil edilərək həmin normaların müsbət beynəlxalq təcrübəyə nə qədər uyğun

⁴ Избранные Положения из мировой практики о порядке предоставления организациям статуса благотворительных, общественной пользы и освобожденных от налогообложения. Сборник Материалов Международного Центра Некоммерческого Права. ИКЦ «Леста», Киев-2007

olmasını müəyyən etmək üçün prinsiplər müəyyən etmişdir. Bu prinsiplərin bir qismi də QHT-lərin şəffaflıq və daxili hesabatlılıq məsələlərinə aiddir.

- Daxili hesabatlılıq və nəzarət: Təşkilatların idarəetmə orqanlarının və üzvlərinin öhdəlik və məsuliyyəti. Gəlirsiz təşkilatın yüksək orqanı (və ya üzvləri) qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq, qeyri kommertiya təşkilatının maliyyə və proqram fəaliyyəti üzrə hesabatlarını təsdiq etməlidir. Qanunvericilik müəyyən etməlidir ki, təşkilatın vəzifəli şəxsləri və direktorlar şurası təşkilatın öz səlahiyyətlərini yerinə yetirməsinə loyalla yanaşmalı, ictimaiyyət üçün açıqlanması nəzərdə tutulmayan məlumatları konfidensial saxlamalıdır.
- Maraqlar toqquşması qadağan olunmalıdır. Qanunvericilik elə hədlər müəyyən etməlidir ki, təşkilatın təsisçiləri, vəzifəli şəxsləri, direktorlar şurasının üzvləri və muzzdlu işçiləri şəxsi maraqları ilə təşkilatın maraqlarının real və potensial toqquşması ehtimallarından yayınsınlar.
- Gəlirlərin bölünməsi və şəxsi imtiyazların olmasına qadağa. Gəlirsiz təşkilatların fəaliyyətini nizamlayan qanunvericilik müəyyən etməlidir ki, təşkilatın hər hansı gəliri onun təsisçiləri, vəzifəli şəxsləri, direktorlar şurası üzvləri və muzzdlu işçiləri arasında bölünə bilməz.
- Qanunvericilik müəyyən etməlidir ki, təşkilat ləğv olunarkən onun əmlakı onun təsisçiləri, vəzifəli şəxsləri, direktorlar şurası üzvləri və muzzdlu işçiləri arasında bölünə bilməz.
- Qanunvericilik müəyyən etməlidir ki, təşkilatın gəliri və əmlakı onun təsisçiləri, vəzifəli şəxsləri, direktorlar şurası üzvləri və muzzdlu işçiləri üçün birbaşa və dolayısı ilə (məsələn, qohumları vasitəsi ilə) şəxsi imtiyaz şəkilində istifadə oluna bilməz.⁵

Qeyri Kommertiya Hüququ üzrə Beynəlxalq Mərkəz Qeyri Hökumət Təşkilatlarının müxtəlif təsisatlar qarşısında hesabatlılığının və şəffaflığının təmin olunması üçün prinsiplər müəyyən etmişdir. Bunlar:

- Nəzarət edən dövlət orqanları qarşısında hesabatlılıq

a) qeyri kommertiya təşkilatından tələb olunan bütün hesabatlar, əgər onun müxtəlif dövlət orqanlarına təqdim edilməsi tələb olunursa, mümkün qədər sadə və müxtəlif dövlət orqanları üçün ümumiləşdirilmiş şəkildə olmalıdır;

b) Əhəmiyyətli dərəcədə İctimai fayda verən fəaliyyətlə məşğul olan və əhəmiyyətli dərəcədə maddi dəstəyə malik olan istənilən qeyri kommertiya təşkilatı onların fəaliyyətinə nəzarət etmək üçün səlahiyyəti olan orqana ən azı ildə bir dəfə maliyyə fəaliyyətinə dair hesabat verməlidir;

c) hesabatla dair bütün tələblər donorun və maliyyə yardımını alanın maraqlarını, həmçinin konfidensial informasiyanı və əqli mülkiyyət olan informasiyanı qoruyan xüsusi təlimatla müəyyənəlməlidir;

- Nəzarəti həyata keçirən dövlət orqanı tərəfindən həyata keçirilən audit

a) nəzarəti həyata keçirən dövlət orqanının, başqa hüquqi şəxslərlə olduğu kimi əvvəlcədən xəbərdar etməklə qeyri kommertiya təşkilatının da, normal iş vaxtı ərzində sənədlərini, yazılarını və fəaliyyətini yoxlamaq imkanı olmalıdır. Bu yoxlamaq hüququ fiziki şəxslərin birləşmək hüququnu həyata keçirmələrinə mane olmaq və təşkilata zərər yetirmək məqsədi daşımamalıdır;

b) Qanunun müəyyən tələblərinin təmin olunması üçün qeyri kommertiya təşkilatının bütün hesabatları nəzarəti həyata keçirən dövlət orqanı tərəfindən seçmə və ya spontan auditə cəlb

⁵ Некоммерческий сектор: международный опыт Автор: М. Либоракина

oluna bilər, bir şərtlə ki, bu təşkilata və onunla bağlı olan şəxslərə zərər vurmaq məqsədi ilə edilməsin;

- Vergi orqanı qarşısında hesabatlılıq və vergi orqanı tərəfindən yoxlama

Vergi orqanları tərəfindən ayrı-ayrı sənəd lərin tələb olunması düzgündür. Müxtəlif vergilər üzrə müxtəlif hesabatlar (məsələn gəlir vergisi ƏDV və s.) tələb oluna bilər. Kiçik QHT-lər vergi hesabatı verməkdən ya azad olmalı, yaxud onlar üçün sadələşdirilmiş hesabatlar verməlidirlər;

- Lisensiya verən orqan qarşısında hesabatlılıq və bu orqan tərəfindən yoxlamalar

Lisensiya alınmalı olan fəaliyyətləri həyata keçirən istənilən qeyri kommertiya təşkilatı lisensiya alınmalı fəaliyyətlə məşğul olan istənilən hüquqi və fiziki şəxslər kimi lisensiya verən orqana hesabat təqdim etməlidir.

- İctimaiyyətin informasiyalara çıxışının təmin olunması və informasiyaların açıqlanması. Donor qarşısında hesabatlılıq

a) Əhəmiyyətli dərəcədə resurslara və fəaliyyətə malik olan və ictimaiyyət tərəfindən dəstəklənən istənilən qeyri kommertiya təşkilatı fəaliyyəti və maliyyəsi haqqında hesabatları dərc etməli, yaxud hər hansı başqa formada həmin məlumatlara ictimaiyyətin çıxışını təmin etməlidir. Bu hesabatlar nəzarəti həyata keçirən dövlət orqanına, vergi orqanına və lisensiya verən orqana təqdim olunan hesabatlardan daha az detallı olmamalı konfedsional informasiyanı və intellektual mülkiyyət olan informasiyanın konfedsionallığına təminat verməlidir;

b) Donor ianə verməyin şərti kimi əlavə hesabatlar tələb edə bilərlər.

- Xüsusi sanksiyalar

Bütün hüquqi şəxslərə olduğu kimi, qeyri kommertiya təşkilatlarına da ümumi qaydada tətbiq olunan sanksiyalara əlavə olaraq qeyri kommertiya təşkilatları üçün spesifik olan qanunvericiliyin pozulmasına görə (məsələn ianələrin toplanmasında vicdansızlıq, vergi qanunvericiliyinin pozulması və s.) əlavə sanksiyalar tətbiq oluna bilər (məsələn, cərimə və ya penalar, yaxud məcburi qaydada fəaliyyətin dayandırılması).

Qeyri Hökumət Təşkilatının müsbət reputasiyasının formalaşdırılması sahəsində beynəlxalq təcrübə

Qeyri-Hökumət Təşkilatının layihələrini və instutsional xərclərini maliyyələşdirən istənilən donor ilk növbədə təşkilatın əvvəlki təcrübəsi və onun reputasiyası ilə bağlı informasiyalar toplamağa çalışır. Donor təşkilatlar bu informasiyanı həm birbaşa –layihə təqdim edən təşkilatdan, həm də başqaqa təşkilatlar, yerli nümayəndəlikləri vasitəsi ilə əldə edirlər. Bu baxımdan donor təşkilat diqqət yetirdiyi əsas məsələlərdən biri də Qeyri Hökumət Təşkilatının şəffaf və hesabatlı olmasıdır. İldə heç olması bir dəfə maliyyə və proqram hesabatı hazırlayaraq təqdim edən təşkilat, həmçinin fəaliyyəti audit olunan təşkilatlara daha ciddi münasibə bəslənir. Məhz bu baxımdan bir sıra ölkələrdə QHT-lər həm dövlət, həm ictimaiyyət, həm üzvlər (daxili şəffafıq), həm də donor qarşısında şəffaf və hesabatlı olmaq üçün müxtəlif tədbirlər həyata keçirirlər. Beynəlxalq təcrübədə bu sahədə çoxsaylı təcrübə vardır. Bunlarını içərisində ən geniş yayılanı aşağıdakılardır.

- İllik proqram və maliyyə hesabatlarının hazırlanması və onun maraqlı tərəflərə göndərilməsi;
- Proqram fəaliyyətlərinin və bütövlükdə təşkilatın fəaliyyətinin vaxtaşırı (ən azı ildə bir dəfə) olaraq audit olunması;
- Müxtəlif nəşrlər (xüsusi jurnallar, dərgilər və s.) vasitəsinə ilə maliyyə və proqram fəaliyyətinə dair göstəricilərin maraqlı tərəflərə, o cümlədən ictimaiyyətə çatdırılması.

Bir çox ölkələrin təcrübəsində QHT-lərin dövrü olaraq nəşr olunan jurnallar, dərgilər hazırlayıb yayması təcrübəsi vardır. Bu sahədə ixtisaslaşmış QHT-lərdə vardır ki, onların əsas fəaliyyəti QHT-lərdən məlumatları toplamaq və dərc etməkdir. Bu nəşrlər içərisində nüfzlu hesab olunan nəşrlər də vardır ki, hər bir ciddi QHT-həmin nəşrə vaxtaşırı öz

maliyyə və proqram fəaliyyətinə dair qısa (nəşri hazırlayan təşkilatın tələblərinə uyğun) məlumatları təqdim edirlər. Belə jurnallarda məlumatları yerləşdirilməyən QHT-lərin reputasiyası bir qayda olaraq müsbət olmur.

- Təşkilatda yaxşı idarəetmə sisteminin qurulması və qərarların qəbulunda kollegiallığın təmin olunması
- QHT-nin internet səhifəsinin olması və bu səhifədə təşkilatın maliyyə və proqram fəaliyyətinə dair məlumatların yerləşdirilməsi.
Burada qeyd etmək zəruridir ki, bir çox donörlər təşkilatın fəaliyyətinə həm də onun internet səhifəsinin olub-olmaması və həmin səhifənin mükəmməlliliyi və aktuallığına görə qiymət verir.
- Vətəndaş cəmiyyətinin inkişaf etdiyi bir çox ölkələrdə QHT-lərin əsas donoru xarici ölkələrdən olan donörlər deyil, yerli donörlərdir. Yerli donörlərin özü də bir neçə qrupa bölünə bilər. Bunların içərisində mərkəzi hakimiyyət, yerli hakimiyyət və özünüidarə qurumları, yerli fərdi xeyriyyə təşkilatları, biznes qurumları və fiziki şəxslər ola bilər. Bu baxımdan hər bir Qeyri-Hökumət Təşkilatı ilk növbədə çalışır ki, onun reputasiyası məhz ilk növbədə ölkə daxilində, yerləşdiyi ərazidə və icmada daha yüksək olsun. Buna görə də təşkilatlar ilk növbədə ictimaiyyət üçün açıq olmalarını, şəffaf fəaliyyət göstərmələrini və yaxşı idarə olunmalarını sübut etməyə çalışırlar.